

A Supplex Libellus Valachorum.

Irta: Dr. GYÁRFÁS ELEMÉR.

Székfoglaló az Erdélyi Irodalmi Társaságban, Kolozsvárt, 1929. február 17-én.

Az erdélyi románok történeti múltjában határjelző az az emlékirat, amelyben vezetőik 1791-ben panaszait összefoglalták és aspirációkat a trón előtt kifejezték. Érdekes és tanulságos szemügyre vennünk, hogy ebben az emlékiratban miként jutott először kifejezésre az erdélyi románság felébredő faji és nemzeti öntudata.

A feudális korban még nem volt Erdélyben román kultúrprobléma. A művelődés egyetlen útja a magyar és latin iskolákon át vezetett s nem volt olyan kultúrális irány vagy gócpont, mely ezekkel szembehelyezkedve vagy ezektől csak megkülönbözve is, más irányba terelte volna a románok művelődését s alkalmas lett volna arra, hogy az általános magyar-latin műveltséggel szemben hátvédet vagy támpontot alkosson. Nem volt ekkor még román politikai probléma sem. Akik a román nép soraiból kiemelkedtek, teljes jogu tagjaivá váltak az államalkotó magyar nemességnek s a papság soraiban is eljutottak a legmagasabb polcokra, mint például Oláh Miklós esztergomi érsek. E korban csak *rendi* és osztályellentétek jelentkeztek földesúr és jobbágy között, anélkül azonban, hogy ezeket a faji és nemzeti ellentét különösebben szította és kimélyítette volna.

A rendi és osztályellentétek az önálló fejedelemség korában távolról sem voltak oly élesek, mint azt utólag bizonyos irányzatossággal kiszínezni igyekeznek. Nem érzem magam illetékesnek arra, hogy a régi erdélyi magyar nemesség védelmére keljek, s talán másoknál is világosabban látom e társadalmi osztály hibáit, mulasztásait, sőt bűneit is. Lényegében azonban e rendi társadalom az akkori gazdasági rendszer külső organizációja volt, melynek keretei között a föld népe megtalálta a gazdasági termeléshez elengedhetlenül szükséges védelmet, nyugalmat és legalább bizonyos fokú jogbiztonságot.

E patriarchális rendszer természetesen csak addig válhatott be, míg a földesúr és jobbágjai között valóban patriarchális szeretet és ragaszkodás állott fenn, épp úgy, mint ma is a család-atyának gyermekei fölötti hatalma a legdurvább visszaéléseknek és erőszakoskodásoknak nyit kaput, mihelyt elhalványul és legyöngül ennek erkölcsi alapja és előfeltétele: a szülői szeretet.

Elfogultság, sőt egyenesen vakság volna azt állítani, hogy az erdélyi magyar földesuraknak jobbágyaikkal s nevezetesen román

jobbágyaikkal szemben tanúsított viselkedése mindenben megfelelt volna e patriarchális rendszer erkölcsi alapelveinek. Elvitázhatlan tény azonban, hogy a XVIII. század végén kitört Hora-Cloșca-féle nagy román parasztlázadás elsősorban *nem a magyar földesurak ellen irányult s nem ezeknek magatartása váltotta azt ki*. E mozgalom főfészke és kiinduló pontja a mócok között, *az erdélyi bányavidéken volt*, hol nem laktak magyar földesurak, s innen gyűrűzött tovább – egyre csökkenő intenzitással – a szomszédos vidékekre. A Hora-Cloșca vezetése alatt fellázadt románság elégedetlenségének főforrása a *bécsi kamarai kincstár kapzsisága volt*. Az erdélyi bányavidék fejedelmi birtokot képezett s az önálló fejedelmek idején megvolt szép csendességben. A fejedelemség megszűnése után a többi állami birtokokkal együtt az erdélyi ércbányák s a körülöttük elterülő erdőségek a bécsi kamarai kincstár kezelése alá jutottak, mely ezekből minél több hasznot igyekezett kisajtolni annál inkább, mert hiszen úgyszólván csak ezekből a volt fejedelmi vagyonokból remélhetett jövedelmet, mivel a magyar nemesek, a székelyek és szászok ősi jogaikra támaszkodva, úgy az országgyűléseken, mint egyéb téren is több-kevesebb sikerrel ellenállottak minden olyan bécsi törekvésnek, mely közterheik súlyosbítására irányult. A bécsi kamarai kincstár tehát a szabad kezelése alatt álló bányákból és egyéb volt fejedelmi vagyonokból igyekezett magát kárpótolni s egyre súlyosbodó terheket rótt ki az ott élő királyi jobbágyokra, kik a fejedelmek idején mindössze néhány vadbőrrel és nyájaik u. n. ötvenedével adóztak; többel nem is igen adózhattak, mert földjük mostohaasága miatt csak állattenyésztéssel foglalkoztak. Mihelyt Bécs átvette a zalatnai uradalom négy kerületébe szervezett bányavidék fölötti rendelkezést, behozta a pénzbeli adózást, melynek összege rövid félszázad alatt az eredetinek háromszorosára emelkedett s emellett a természetbeni szolgáltatások és személyes szolgálatok egész sorozatával sanyargatta e szegény vidék szegény lakosságát.

Nem csoda, ha e folyton fokozódó s mind elviselhetetlenebbé váló terhek folytán az elégedetlenség a bányavidéken nőttön-nőtt s ezt itt nem enyhítette az a patriarchális személyes viszony sem, mely más vidékeken a kis- és középbirtokos földesúr s a vele együttélő és együttdolgozó jobbágyok között fennállott. A földesúr – a bécsi kincstári kamara – távol volt sok napi járőföldre s nem ítéltette meg saját személyes tapasztalatai alapján, vajjon a királyi jobbágyok elbirják-e a vállaikra rakott terheket. Azok pedig, kik a kincstár nevében eljártak és érdekeit képviselték, azzal igyekeztek maguknak minél nagyobb érdemeket – a lelkiismeretlenségnek még vagyont is – szerezni, hogy a telhetetlen bécsi kincstár igényeit a legnagyobb kiméletlenséggel érvényesítették. Csak kevesen voltak közülök, kiknek szíve a népen megesett s kik valamennyire enyhíteni igyekeztek volna a terheken.

A súlyos igát hordó jobbágy-mócok csak ezeket a kamarai tisztviselőket látták maguk fölött, ezek támasztották velük szemben a súlyos követeléseket s ezek hajtották be azokat vaskézzel és könyörtelenül.

Ezek a kamarai tisztviselők, bányahivatalnokok, uradalmi jószágigazgatók többségükben – *magyarok* – voltak. S bár a szeszes italok árusításának jogát örmények bérelték s bár a bécsi kamara volt az, mely a közterheket a végsőig csigázta, mégis a nép dühe és elkeseredése a magyar tisztviselők ellen irányult. Amikor Hora és Cloșca 1780-iki bécsi küldöttsége siker nélkül járt s újabb meg újabb kínos és fájdalmas esetek 1784-ben lángra lobbantották a bányavidéken a lázadást, a nép dühe e szerencsétlen s valójában csak végrehajtó-eszközként szereplő magyar hivatalnokok ellen fordult: ők lettek az elkeseredés áldozatai s vagyonukkal s a maguk és ártatlan családjaik életével fizettek meg – Bécs büneiért.

A feldühödött és láncáról elszabadult tigris dühe és vér-szomja azonban nem csillapodott a kincstári tiszttek ellen elkövetett kegyetlenségekkel, sőt ezek valósággal olaj voltak a fellángoló tűzre: a magyar urak ellen kiadott jelszó hatása alatt a szomszédos Zaránd, Hunyad és Alsófehér megyék román jobbágsága is megmozdult s felkelt urai ellen.

Messze vezetne csak némiképpen is felsorolni a fellázadt román jobbágyok által elkövetett kegyetlenségeket és másfelől azokat a kemény és erőszakos rendszabályokat, melyeket a hatóságok – túlnyomóan ismét csak *magyar* hatóságok – a lázadás leverése után büntetésül és elrettentésül ellenük folyamamba tettek.

A röviden vázolt történelmi tényekből is megállapítható azonban, hogy az erdélyi románok elégedetlenségének a XVIII. század végén nem faji vagy nemzeti, hanem főként, s mondhatni kizárólagosan, *szociális és gazdasági okai voltak*; ezek az ellentétek *nem a magyar földesúr és a román jobbágy, hanem a bécsi kamara s a hatalma alá került királyi jobbágyok* között kerültek kirobbanásra s csak onnan harapózott el a mozgalom néhány szomszédos vármegye jobbágsága között.

A lázadó *román* jobbágyok által a kincstár *magyar* hivatalnokai ellen elkövetett kegyetlenségek s az ugyancsak *magyar* erdélyi hatóságok által velük szemben alkalmazott, kegyetlenségig szigorú megtorló rendelkezések természetesen fájó s nehezen múló keserőségeket keltettek a két nép fiainak lelkében. Az eredetileg szociális és gazdasági okokból kirobbant Hora-lázadás már éles faji ellentéteket hagyott maga után, melyeket tehát valójában a bécsi kamarai kincstár elnyomó rendszere s kapzsi vagyonkezelése provokált.

Egyidejűleg azonban Bécsnek egy másik intézkedése – helyesebben intézkedéssorozata is – faji és nemzeti aspirációkat ébresztett az erdélyi románokban s élesen szembeállította őket Erdély régi alkotmányával s az ezt védő magyarsággal.

II. József császár a trónralépését követő 1781-ik évben kiadta híres *tűrelmi edictumát*, melyben elismerte a lelkiismeretszabadság és szabad vallásgyakorlat nagy elveit. Ezt hangsúlyozottan megismételte 1783 augusztus 20-iki dekrétumában – plenariam conscientiarum libertatem intactam conservare intendimus (a lelkiismeretek teljes szabadságát épségben megőrizni igyekszünk). En-

nél is tovább megy az 1784 január 8-iki dekrétuma, mely már-már kimondja a vallásfelekezetek egyenlőségének nagy elvét is, elrendelvén, hogy a valláskülönbség semmilyen alkalommal még kérdés tárgyává se tétessék (*discrimen religionis nulla occasione vei in quaestionem veniat*). Ez a rendelkezés már ellentétben állott a négy bevett vallás elvi alapjára fektetett erdélyi alkotmány-nyal, melyet így egyenesen alapjában megtagadott; e nagy elvnek megfelelő előkészítés s a fennálló viszonyokkal való összhangba hozatal nélkül történt proklamálása már magában rejtette a későbbi bonyodalmak csiráit Fr. Teutsch szász püspök találóan mondja II. József vallási rendeleteiről, hogy ezek haladást és fejlődést jelenthettek az osztrák koronatarományokban, de nem Erdélyben, hol a négy bevett vallás szabadsága és egyenlősége már a XVI. században kimondatott.¹

Még messzebbmenő reformokat hoztak: a jobbágyok sorsának, jogi helyzetének s anyagi viszonyainak javítását célzó 1781 március 22-iki dekrétum a concivilitásról s az ezt még jobban kiszélesítő 1783 augusztus 16-iki és 1785 augusztus 22-iki rendeletek, melyek a jobbágyságnak majdnem a teljesjogúságot szándékoztak megadni.

Míg azonban II. Józsefnek a vallásszabadság s a jobbágyok sorsának javítása érdekében kiadott s kellően elő nem készített rendeletei csak értelmezési zavart s alkalmazási nehézségeket okoztak, addig az *1784 július 3-iki rendelete már egyenesen megszüntette a három erdélyi nemzetet, mint politikai faktort, eltörölte a magyarok, székelyek és szászok külön területi önállóságát s az országot előbb 11, majd 3 kerületre osztotta fel*. Ez a rendelkezés „*alapjaiban zúgta össze Erdély feudális alkotmányát*” (a *zdrobit din temelie constituția feudală a Ardealului*) – mondja dr. Z. Paclișanu a bukaresti Akadémián tartott székfoglalójában,² Teutsch püspök, a szászok nagy historikusa pedig a „*felülről való forradalom*” (*Revolution von oben*) „*legkeményebb csapásának*” nevezi.

Ezzel egyidejűleg, ugyancsak 1784-ben, adta ki II. József azt a talán még nagyobb horderejű rendeletét, mellyel *eltörölte a latin hivatalos nyelvet s az egész országban a német nyelvet tette kötelező hivatalos nyelvvé*. A szászok vezére, a nagy Bruckenthal is, állást foglalt e rendelkezés ellen, melyről azt mondja Teutsch püspök, hogy míg az előző rendeletek csak az alkotmánnyal s a fennálló törvényekkel voltak ellentétben, addig ez már az emberi jogokat sértette (*dies ging gegen die menschliche Natur*) s a szászok, noha nekik igazán nem lehetett kifogásuk a német hivatalos nyelv ellen, „*elég tárgyilagosak voltak ahhoz, hogy felismerjék e rendelkezés igazságtalan és aggodalmas voltát*”. Tényleg József császár e rendelkezése dobta be Eris almájaként a *nyelvkérdést* az erdélyi közéletbe, mely addig a sem-

¹ Fr. Teutsch, *Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart*. Hermannstadt 1924. 163. l.

² Dr. Z. Paclișanu, *Luptele politice ale Românilor Ardeleni din anii 1790–1792*. București, 1923.

leges latin nyelv közvetítésével békekészen intezte el a különböző nyelvű népeknek érintkezését egymással s az állam főbb szerveivel. Azóta is e nyelvkérdés képezi Erdély problémáinak tengelyét, vált kútforrásává kimondhatatlan sok szenvedésnek s az erdélyi népek egymás elleni gyűlölködésének.

II. József császár közvetlenül halála előtt, 1790 január 28-án, azzal a tollvonással, melyet oly jól ismerünk a történelemből, visszavonta összes sérelmes rendelkezéseit; utóda, II. Lipót, helyreállította Erdély alkotmányát s visszahelyezte Erdély három nemzetét történelmi jogaiba.

Sokkal könnyebb azonban a tüzet meggyújtani, mint eloltani.

Az erdélyi románság lelkét már a Hora–Cioșca lázadás kölcsönös erőszakoskodásai és kegyetlen kilengései éles ellentétbe helyezték a történelmi erdélyi nemzetekkel. II. József császárnak elvont elvi alapokból és magas humanitárius eszmékből kiinduló, de a való tényekkel, a történelmi multtal s a reális erőviszonyokkal nem számoló reformjai kibillentették az erdélyi alkotmányt régi egyensúlyából s abban a román népek addig soha nem remélt érvényesülési lehetőségeket nyújtottak. Természetes, hogy a románok nem fogadhatták egykedvűen mindezek semmivé válását s a régi rendszernek egy csapással való visszaállítását. Azok a vezető fiaik, kiknek összeköttetések voltak a bécsi udvarral, egyik panaszt és emlékiratot a másik után küldözték fel s ismételtlen engedélyt kértek arra, hogy néhány reprezentánsuk személyesen felutazhassék. Bár panaszaikban a legkeserűbb elkeseredés szavait hallatták (*natio opressa iacet, nemo est qui succurrat*) egyelőre süket fülekre találtak Bécsben, hol II. József halála után megváltozott a levegő.

Sokkal könnyebb azonban a még el nem ért eredményre várakozni, mint a már elért eredmények elvesztésébe belenyugodni. A románság vezetői látva, hogy miként síklik ki alóluk a soha nem remélt kedvező pozíció s miként rendezkedik be Erdélyben ismét a három nemzetre alapított régi alkotmány, döntő lépésre szánták el magukat s nagyszabásu emlékiratba foglalták összes követeléseiket.

Ez az emlékirat a híres „*Supplex Libellus Valachorum*”, melyet a II. József kegyéből a bécsi kancelláriánál alkalmazásba jutott tanult román férfiak – Méhesi József, Kozma János és Pap Aron – állítottak össze, felhasználva Sinkai György, Micu-Klein Sámuel s más román tudósok történeti adatait. Az emlékiratot – melyet annak szerzői egymás között csak a „*lucru neamului*” (a nemzet dolga) néven emlegetnek – Darabont Ignác váradi gör. kath. püspök küldötte fel kísérő levéllel Bécsbe 1791 elején³, hon-

³ Jancsó Benedek: *A román nemzetiségi törekvések története* c. munkája II. kötetének 259. lapján Bobb János balázsfalvi és Adamovici Gerasim szebeni püspököket jelöli meg az emlékirat benyújtóiként. Ez az értesülés azonban téves, mert tényleg Darabont Ignác váradi püspök nyújtotta be s a két másik püspök csak névleg támogatta az abban előterjesztett kéréseket 1792. évi bécsi útja alkalmával. Ugyancsak Bobb és Adamovici püspököknek tulajdonítja tévesen az emlékiratot dr. Elie Dăianu, annak általa 1901-ben kiadott fordításában.

nan – Kozma Jánosnak Darabont Ignác püspökhöz küldött értesítése szerint – 1791 május 11-én már leküldötték állásfoglalás és elintézés végett az éppen ülésező erdélyi diétára.

Az emlékirat nem viseli senkinek az aláírását, hanem befejező záradéka a következő: „Humillimi perpetuoque fideles subditi *clerus, nobilitaris civicusque status universae nationis in Transsylvania valachicae*”. (Alázatos s örökre hűséges alattvalói, az egész erdélyi román nemzet papsága, nemesi és polgári rendei).

Történelmi jelentőségű az emlékiratnak már ez az aláírási záradéka is, mert *ebben lép föl először az erdélyi románság a maga nevében mint nemzeti egység*. Azokat a kívánságokat, melyeket a *Supplex Libellus* felállít, előzőleg több-kevesebb határozottsággal más román vezetőemberek is megformulázták s a legfontosabbikat: *a negyedik nemzetként való elismerést* már Micu-Klein Innocentius balázsfalvi gör. kath. püspök is követelte népe számára Mária Teréziától a XVIII. század közepén. Mindezideig azonban e jogokat csak a katolikus egyházzal kötött unió s az ezt megerősítő 1701-ben kiadott ú. n. második Diploma Leopoldianum alapján követelték s csak a katolikus egyházzal egyesült románok számára; ezúttal azonban az egész román nép (*universa natio valachica*) lép föl a bécsi udvarnál s követel a maga és fiai számára – valláskülönbőség nélkül – jogokat és engedelményeket.

Az emlékirat történelmi alapból indul ki, amint ez természetes is abban a korban, midőn a II. József újításaival szemben fel támadt ellenhatás az egész vonalon a történelmi fejlődésre és a szerzett jogokra hivatkozással követelt elismerést és restaurációt.

E történelmi alap a tudományos kritika mai világánál bizony nagyon ingatag, hiszen főforrása és főérve az 1741-ben ismertessé vált Anonymus, kinek krónikája akkor még általános tekintélyben állott. Az egész történelmi felépítés azonban mégis elég logikus és következetes ahhoz, hogy ha a hatalom kezelőit nem is, de magát az erdélyi románságot meggyőzze a követelések jogosságáról s bennük e tekintetben valóságos fanatikus hitet ébresszen.

A *Supplex Libellus* bevezető részében a kérelmezők hivatkoznak arra, hogy a császárnak legfőbb és legigazságosabb záradéka az emberi és állampolgári jogok kiterjesztése mindazokra, kik az állam terheit viselik s azt életükkel és vagyonukkal fen tartják, ami nyilvánvaló utalás II. József császárnak a gondolatától vezérelt reformjaira. Minthogy tehát – mondják a kérelmezők – a császárnak főgondját képezi az, hogy a polgárok egyik része a másikat erőszakosan meg ne fossza jogaitól és el ne nyomja, az erdélyi fejedelemségben élő román nemzet a trón lábaihoz borulva kéri, hogy „visszaadassanak neki régebbi jogai, melyek minden polgárt megilletnek s amelyektől őket az előző században nem valamely törvényes hatalom, hanem az idők mostohasága megfosztotta („ut sibi reddantur pristina jura, quae omnibus civibus essentialiter adhaerent, quibusque saeculo superiore nulla auctoritate, sed *iniqua* duntaxat *temporum* illorum *sorte*, *expoliata* fuit”).

Ezután következnek az emlékirat történeti megokolása, melynek főbb és lényegesebb argumentumai a következők:

1. A román nemzet a legrégebb Erdély összes nemzetei között (est natio valachica omnium in Transsylvania antiquissima), mert Traian császár római gyarmatosainak utóda, kik megszakítás nélkül uralkodtak Erdélyben, noha annak egyes részeiben bizonyos ideig barbár törzsek is voltak; a tartomány belső részeiben azonban a román elem oly erős volt, hogy már a VII. század körül saját állami szervezetet alkothattott (proprium erigerent rempublicam).

2. A magyarok bejövetele után Erdély román lakói szabad elhatározásból (propria voluntate dexteram dantes) kezét nyújtották a magyaroknak és Tuhutumot fejedelmükké választották. Erdély román lakói tehát nem hódítás, hanem szövetség útján kerültek a magyar uralom alá s ezért a magyarokkal egyenlő jogokat élveztek.

3. Ezeket az egyenlő jogokat igazolja a kolozsmonostori káptalan egy 1437-ből kelt oklevele, melyben Vajdaházi Nagy Pál, mint az összes erdélyi magyarok és oláhok zászlótartója szerepel (Paulus Magnus de Vaida Haza, vexilifer universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum in partibus Transilvanicis), ami világosan bizonyítja, hogy ebben az időben is „az erdélyi oláh nemzet egyenlőjogu társa és szövetségese volt az erdélyi magyarságnak”.

4. Az erdélyi románok kebeléből a rendek szabad választása folytán egyesek a legnagyobb kitüntetésekre és hivatalokra emelkedtek, mint Hunyadi János és fia, Mátyás, a Jósika, Kendeffy, Naláczy, Huszár stb. családok tagjai s mint például Oláh Miklós esztergomi érsek, kinek és egész népének a rómaiaktól való származását maga I. Ferdinánd császár is elismerte 1548 november 23-án kelt oklevelében, melyben arra is hivatkozik, hogy e nemzet fiai a legkitünőbb férfiakat adták a hazának, mint Hunyadi Jánost és Mátyás királyt stb.

Mindezekre való tekintettel csak visszaélés folytán kerülhetett bele az erdélyi törvénykönyvekbe az a rendelkezés, hogy „az oláh nemzet nem tartozik a státusok közé, hanem csak toleráltatott és admittáltatott” s hogy „az oláh natio religiója nem tartozik a négy bevett valláshoz”.

Ez annál nyilvánvalóbb tévedés és visszaélés, mert hiszen „Tuhutumnak fejedelemmé való választásával valójában az oláhok fogadták be az ő állami szerkezetükbe a magyarokat, tehát a bevett nemzet kifejezést több joggal lehetne a többi nemzetekre alkalmazni”, kik később jöttek be az országba, mint a románok, akiknek eredeti teljes jogú állampolgárságát soha semmiféle törvény el nem törölte, sem nem mutatható fel olyan történelmi tény, melynek révén ők jogaiktól megfosztattak volna.

Mindezeknek a történelmi és jogi érveléseknek bő kifejtése után zárókérelmeiket a következőkben foglalják össze:

1. Azokat a gyűlöletes és sértő kifejezéseket, hogy: *megtűrt, csak beengedett, de a rendek közé be nem vett* és hasonlókat, melyek külső foltként tapadtak jogtalanul és törvényes határozat

nélkül az oláh nemzetre, mostantól kezdve mellőzzék s mint méltatlan és nyilvános sértéseket vonják vissza és töröljék; így Ófelsége kegyéből az újjáéledt oláh nemzet helyeztessék vissza összes polgári és országos jogaiba.

2. A kérelmező nemzetnek adassék vissza az ország nemzetei között az a hely, melyet a multban elfoglalt az előzőekben idézett 1437. évi kolozsmonostori káptalani oklevél tanúsága szerint.

3. E nemzetnek a keleti egyházhoz tartozó papsága, tekintet nélkül arra, hogy a nyugati egyházzal mindenben egyet ért-e vagy sem, úgyszintén nemessége, polgári és paraszt népe ugyanúgy tekintessék és kezeltessék, mint az erdélyi uniót alkotó nemzetek papsága, nemessége és népe s ugyanazon kiváltságokban (anyagi előnyökben) részesüljön.

4. A vármegyékben, székekben, kerületekben és más közületekben a tisztviselők és országgyűlési követek választásánál, továbbá az udvari kancelláriai és kormányászéki hivatalok betöltésénél és előléptetéseinél e nemzetből egyenlő számú egyénekre igazságos gondoskodás legyen.

5. Azoknak a vármegyéknek, székeknek, kerületeknek és polgári közületeknek, melyekben az oláhok számbelileg fölülmúlják a többi nemzeteket, elnevezése oláhul is megadassék, amelyekben pedig a többi nemzetek vannak számbelileg többségben, róluk (általuk) neveztessenek el, vagy pedig közös magyar-oláh, szász-oláh nevet viseljenek, vagy pedig minden nemzeti elnevezés mellőzésével használják e vármegyék, székek és kerületek azt a nevet, melyet a folyókról vagy várakról eddig viseltek, hogy a fejedelemség összes lakói minden nemzeti vagy vallási különbség nélkül ugyanazon jogokat és kedvezményeket élvezzék és erejükhöz képest ugyanazokat a terheket hordozzák.

A fenti kérések indokolására még előadják a kérelmezők, hogy kívánságaik a természetes jogon, az állam alapelvein és a megkötött szerződéseken alapulnak s hivatkoznak arra, hogy a kérelmező nemzet már az 1761. évi népszámlálás alkalmával 547.000 lelket számlált Brassó vidéke nélkül, melynek lakóit legalább 13.000-re becsülve, a román nemzet akkor 560.000 lélekből állott. Az összes többi nemzetek pedig együtt, ide számítva azokat a románokat is, kik vallásukat elhagyták, nem tettek ki többet az 1766-ban tartott összeírásnál 392.000 léleknél, ami bizonyítja, hogy „Erdély lakosságának legnagyobb részét (praecipuam partem) az oláh nemzet fiait teszik ki”.

Hivatkoznak továbbá a kérelmezők arra, hogy a fejedelemség két határőr-ezrede egészben, a három gyalogezred kétharmada s a lovasezred egyharmada románokból áll; ők viselik emellett a fejedelemség közterheinek nagyobb részét, mint a többi nemzetek együttesen, miért is bíznak Ófelsége atyai kegyelmében, hogy figyelembe fogja venni igazságos kéréseiket, melyeknek teljesítése kizárólag Ófelségétől függ, minthogy e politikai jogaiktól nem a törvény, hanem a *sors mostohasága fosztotta meg őket* (non lege, sed *iniquo* duntaxat *fato detrusa fuit*).

Végül annak az aggodalmuknak adnak kifejezést, hogy ha a

császár kérésüket az erdélyi diétához küldené le, ennek tagjai „hivatkozva a kéressel ellentétes jogszokásokra”, melyet az elévülés is megerősíteni látszik (usum precibus nationis contrarium, praescriptione quasi roboratum), vagy nem ismerve kellőképpen az emberi társadalmi jogokat s az ország történeti múltját, vagy esetleg a román nemzet s vallása iránti gyűlölettől vezetve (nationis et religionis odio inducti), e kérvény jó kimenetelét minden módon megakadályozni igyekeznének. „Az alólirott nemzet teljes alázzal kéri, hogy Ófelsége ez esetre engedje meg, hogy egy *nemzeti gyűlésen* – melynek megtartási módjára és helyére nézve e nemzetnek a fejedelemségben lévő két püspöke, magához véve tanácsadóul egyes férfiakat a papságból, a nemességből és a katonai rendből, Ófelségének a legrövidebb idő alatt előterjesztést fognak tenni – válasszanak és célravezető szükséges utasításokkal lássanak el néhány képviselőt (kiküldöttet), hogy ezek a nemzet ügyét mindenütt, ahol szükséges, előrevigyék és megvédelmezzék és ha ezen ügynek igazságossága dacára akadályokat gördítenének útjába, az elnyomott nemzet összes sérelmeit foglalják össze s Ófelségének kegyes orvoslás végett terjesszék elé. E kérésük indokolásául hivatkoznak arra, hogy a császár az illyreknek ugyancsak megengedte ilyen nemzeti gyűlés tartását anélkül, hogy ez a trón iránti hűség ártalmára lett volna.

A *Supplex Libellus-t* a császár az erdélyi udvari kancelláriának adta ki véleményezés céljából. Teleki kancellár 1791 április 1-én előterjesztett jelentésében már meg is jelölte azokat az alapelveket, melyeknek alapul vételével azután a beadvány elintézését nyert.

A jelentés elsősorban is tagadásba veszi a *Supplex Libellus* történelmi érveinek helyességét, s bár elismeri, hogy a románok Erdély legrégebb lakói, de kiemeli, hogy a magyarok őket fegyverrel legyőzték s így történeti alapja nincs az egyenjogúság iránti kérésüknek, ami ellentétben állana az Approbaták rendelkezéseivel s az évszázados szokással is. A megoldás útját megjelöli az 1744. évi VI. erdélyi törvénycikkben, mely az államalkotó három nemzet és négy bevett vallás ősi jogait elismerve, kifejezetten kimondja, hogy a románok papsága és nemessége „*odaszámítandó a fejedelemség rendszerét alkotó három bevett nemzet közül ahhoz, melynek területén ingatlanszerzéssel megtelepedtek*” (annumerati sunt eidem nationi, ubi per adeptionem bonorum bonorum sedem sibi fixerint), de hozzáteszi a törvényhozó, hogy: „*anélkül, hogy negyedik nemzetté emeltetnének vagy azt alkotnának*” (absque quartae Nationalitatis erectione ac constitutione). Teleki kancellár tehát azt tanácsolja a császárnak, hogy az emlékiratot erre a törvényszakaszra való utalással adja le az erdélyi országgyűlésnek. Ezt a tanácsot II. Lipót egészében el is fogadta.

Teleki kancellár is elismeri annak nagy fontosságát és szükségességét, hogy a románok sérelmei alaposan orvosoltassanak s polgári jogaik respektáltassanak, de megengedhetetlennek tartja, hogy negyedik nemzetté alakuljanak s ilyenül elismertessenek. Eppen azért nem tartja megengedhetőnek a zárókérelemben elő-

terjesztett nemzeti gyűlés megtartását sem.

Teleki kancellár a történeti és jogi érvek mellett – melyeket azután az erdélyi országgyűlés még jobban kiszélesített és kidomborított – felhoz álláspontjának támogatására egy olyan gyakorlati szempontot is, mely valójában a főakadálya volt annak, hogy a románok negyedik nemzetként elismertessenek, kiemelve, hogy *a románok nem laknak valamely vármegyében, székben, vagy kerületben külön, hanem együttlaknak a többi nemzetekkel.* Tényleg, ez volt a legfőbb s majdnem elháríthatlan akadály, mert hiszen a három erdélyi nemzet autonómiája lényegében *nem nemzeti, hanem területi autonómia volt,* s az akkori felfogással nem volt összeegyeztethető önálló terület nélkül a nemzeti autonómia.

Az erdélyi országgyűlésen 1791 június 21-én mutatták be a *Supplex Libellus-t* elintézés végett leküldő királyi leiratot, hol az kínos nagy meglepetést keltett. A diéta jegyzőkönyve szerint a rendek „el nem titkolhatták azt a nagy szívbeli megilletődést, melyet okozott illetően nem reménlett királyi válasz érkezése”; a megyesi szász követek pedig elmondják naplójukban, hogy az emlékirat felolvasása után történetesen a városon a tüzet jelző harangszó hallszott, mire a követek az ablakhoz tódulván, báró Wesselényi Miklós rájuk kiáltott:

– Maradjatok helyeteken, mert elég nagy tűz ég ebben a házban, bár azt olthassuk el!

Ez az epizód, melynek emlékét a szász követek fenntartották, világosan mutatja azt a nagy megdöbbenést, melyet a *Supplex Libellus* kiváltott, de bizonyítja másfelől azt is, hogy Erdély rendei – ösztönszerűen bár – érezték a felvetett probléma halálos komolyságát, s érezvén ezt, komolyan törekedtek is azt „megcsendesíteni” és „jó végre vinni”. Igazságtalan vád tehát, hogy semmibe vették volna a román nép jogait követelő panaszt vagy cinikusan elnéztek volna fölötte.

Az 1791 június 21-iki ülésen az erdélyi diéta a *Supplex Libellus-t* egy bizottságnak adta ki, mely a július 30-iki ülésen terjesztette elő javaslatát. Ezt azonban a szász követek el nem fogadván, véglegesen az augusztus 5-iki ülésen formulázták meg a rendek határozatukat, melyet azután szentesítés végett Bécsbe felterjesztettek.

Adva lévén már a királyi leiratban a megoldás jogi alapjaként az 1744. évi VI. tc., a rendek e jogi alap feladása és megváltoztatása nélkül nem teljesíthették a románok azon kérését, hogy *negyedik nemzetként* elismertessenek. Nem oszthatjuk azonban a román írók azon nézetét, hogy a hozott határozatot a szűkeklűség s a faj- és osztálygyűlölet sugalta volna, sőt éppen ellenkezőleg, lényegében tagadó válaszukból kiérzik sok helyen az a komolyság, mellyel a helyes megoldást keresték és megtalálni igyekeztek. Egészen bizonyos, hogy a rendek messzebb mentek volna engedményeikben s kevésbé igyekeztek volna körülbástyázni régi intézményeiket, ha tárgyalásaikban nem befolyásolta volna őket az alig öt éve elfojtott Hora-Cloșca lázadás sok keserősége, s ha az emlékirat nem annak a bécsi udvarnak kezéből érkezik le, mely csak másféleve helyezte hatályon kívül az egész

erdélyi alkotmányt alapjaiban összezúzó s Erdély békéjét teljesen felforgató II. József-féle önkényes rendeleteket.

A rendek válasza elsősorban kimutatja, hogy „a könyörgőktől Őfelségéhez feladott panasz, hogy a *polgári joggal* éléstől megfosztattak volna, *azokra az oláhokra nézve, kik a nemes vármegyékben és a székely székekben laknak, az igazsággal ellenkezik*”, mert „az oláh nemes a magyar nemessel és székellyel egyenlő szabadsággal él, a paraszt oláh sincs inkább megterhelve, mint a más nemzetbeliek”. Ebben a rendeknek kétségtelenül igazuk volt s nem is lehetett volna a románoknak legcsekélyebb okuk sem a panaszra, ha az ő soraikban is – jobbágyságuk számához viszonyítva – ugyanolyan arányban lettek volna nemesek, mint a magyarok között; tényleg azonban az oláh nemesek száma aránylag igen csekély volt s ezek jórésze is fokozatosan elmagyarosodott.

A szászok földjén lakó románokra nézve a rendek elismerik, hogy ezeknek polgári jogaik nem voltak s e jogokat csak II. József adta meg nekik átmenetileg 1781-ben, de ez a dekrétum 1790-ben hatályon kívül helyeztetvén „a polgári jussal való élhetés is közöttük (a szászok között) az oláh nemzetre nézve elenyészett”. A bizottság eredeti szövege azért azt javasolta, hogy a szász földön élő románoknak is adassanak meg ugyanazok az egyenlő jogok, melyeket a székelyek földjén lakó románok már élveznek, de minthogy ehhez a szász követek nem járultak hozzá, a határozat végleges szövegében haladékat kértek a szász követek a következő országgyűlésig, „mivel ily nagy dologban székjek és vidékjek hírek és tanácsok nélkül belé nem ereszkedhetnek.” A szászok azonban később sem nagyon siettek az engedményekkel s nem mindenben alaptalan volt velük szemben II. József szemrehányása, hogy a „Fundus Regius” (királyföld) területét a saját magántulajdonuknak szeretik tekinteni.

A Supplex Libellus egyházi természetű kívánságaira nézve előadták a rendek, hogy a görög egyesültek teljesen ugyanazon jogokat élvezik, mint a római katolikusok, kikhez csatlakoztak, éppen ezért a görög keletiekre sem látnak más utat, minthogy „magukat valamelyik bevett valláshoz kapcsolják, nehogy különben ötödik törvényesen bevett vallássá legyen” s „a nemzeteknek és vallásoknak száma nevekedése által az haza törvénye és polgári alkotmánya sérelmet ne szenvedne”. Minthogy azonban a görög nem egyesültek szabad vallásgyakorlatát eddig törvény nem biztosította, mindjárt törvényjavaslatot is terjesztettek fel: „De libero Religionis Graeci Ritus Disunitorum exercitio.”

Nem találták teljesíthetőnek a rendek a *Supplex Libellus* azon kérését, hogy mindkét felekezetű román papság ellátásáról az állam gondoskodjék, mert Izabella és János Zsigmond alatt az egyházi javak szekularizáltatván, azóta „minden vallásu papnak a maga hallgatói adtanak élelmet” s éppen ezért ugyanezt az utat ajánlják a román papságnak is. Ebben a kérdésben is a szászok voltak a szűkkeblűek, mert ők nemcsak, hogy szintén nem járultak hozzá a román papság segélyéhez, de ahhoz is vál-

tozatlanul ragaszkodtak, hogy a szász földön lakó románok a saját papjaik eltartása mellett a szász papoknak is tovább fizessék az igen terhes egyházi tizedet.

A *Supplex Libellus*-ra ez volt lényegében az erdélyi rendek válasza, melyet Ferencz császár 1792 május 26-án szentesítvén, ennek keretei között folyt le az erdélyi románok élete 1848-ig.

Az erdélyi diétának a *Supplex Libellus* tárgyában való állásfoglalásáról e kemény szavakat írja Dr. Z. Paclisanu fentemlített akadémiai székfoglaló tanulmányában:

– „A három nemzet képviselői, kik hozzá voltak szokva a legbűnösebb egoizmusra alapított régi erdélyi alkotmányhoz, nem voltak képesek kiszabadítani magukat deszpotikus és ekszkuzív koncepcióik láncából. Népünk iránt érzett megvetésük és mély gyűlöletük nem engedte, hogy meglássák azt a nagy bűnt, melyet egy egész népnek sötétségben és nyomorúságban való tartásával elkövettek ... Ha az erdélyi rendek a vak szenvedély elhallgatásával több megértést tanúsítottak volna akkor egy nép kétségtelen s elévülhetlen jogai iránt, ... nem jutottunk volna ahhoz a mély szakadékhoz, mely ma is elválasztja egymástól a Supplex libellus megalkotóinak utódait az 1790–91. évi diéta tagjainak leszármazóitól...”

Maga *Jancsó Benedek* is a következő – nála szokatlan – kritikát gyakorolja az 1791 augusztus 5-iki határozat fölött:

„Eszökebe sem jutott, hogy az oláhok által támasztott követeléseket miként kellene az állam érdekében olyan módon leszelelni, hogy azoknak okai eltávolíttassanak. Megelégedtek azzal, hogy e követeléseket, mint az ország három nemzetén és négy vallásán alapuló alkotmányával ellenkező valamit teljesen figyelmen kívül hagyják és olyan de jure nem létező dolgoknak tekintésük, melyekkel még foglalkozni sem szükséges – ahelyett, hogy eszöket legalább valami olyan pozitív eszközök kitalálásával fárasztották volna, amelyekkel elejét vehették volna annak, hogy ez a kérelem ne legyen az idők folytán valahogyan az erdélyi románság politikai evangéliuma és kátéja”.

Jancsó Benedeknek teljesen igaza van abban, hogy a *Supplex Libellus*, bár a benne lefektetett kérésekből kevés ment teljesebbé, valóságos *politikai és nemzeti programja* lett az erdélyi románságnak s a *negyedik teljes jogu bevett nemzetként való elismertetés* volt ettől kezdve az a cél, melyre az erdélyi románok közös akarattal törekedtek s amelyet a legforróbb vággyal igyekeztek megvalósítani.

Az 1790–91-iki erdélyi országgyűlés rendei fölött azonban még sem lehet a modern politikai doktrinák magas ítélő székéről pálcát törni.

A fentiekben már rámutattunk azokra a lélektani rugókra, melyek őket közvetlenül II. József erőszakoskodásai s a Horacloșca lázadás után minden bécsi reformmal szemben bizalmatlanná s a románokkal szemben aggodalmasokká tették.

A románoknak negyedik bevett nemzetként az alkotmány sáncaiba való befogadása talán megoldotta volna e nép Erdély-

ben való elhelyezkedésének nagy problémáját, de nem lehetetlen az sem, hogy még siettette volna a nemzetiségi ellentétek kiélesedését.

A kérés teljesítésének azonban megvoltak a nagy gyakorlati akadályai.

Láttuk, hogy a szászok milyen mereven elzárkóztak még annak megvitatásától is, hogy saját földjükön *polgárjogot* adjanak a románoknak.

A vármegyékben elméletileg megvolt a jogegyenlőség, de ez gyakorlativá csak a románság nagy tömegeinek nemesítésével, vagy a jobbágság teljes eltörlésével válhatott volna.

A legfőbb akadály volt – mint jeleztük – az, hogy a három nemzet autonómiája egyben *területi autonómia* is volt s ha őseink fel is tudtak volna emelkedni a *nemzeti autonomia* ma is még sóvárogva óhajtott nagy gondolatához, nem tudták volna ezt megvalósítani a gyakorlatban addig, míg az egész birtokrendszert át nem formálták volna, mert elképzelhetetlen, hogy a földesúr s a tőle a legszorosabb személyes és gazdasági függésben álló jobbágy más-más nemzeti közületnek legyenek tagjai.

A *Supplex Libellus* mindenesetre mérföldjelző Erdély történetében s első megtestesítője az anyanyelv nagy jogainak s a nemzeti autonómia hatalmas gondolatának.

Akik ma, közel másfélévszázaddal későbbben, nemzetközi kötések erejére támaszkodva is sziszifuszi küzdelmet folytatunk a magunk nemzeti autonómiájáért, melynek jogosságát a hatalom ma ép oly kevésbé hajlandó elismerni, nem vethetünk követ őseinkre, kik másfélszázaddal ezelőtt nem tudták fenntartás nélkül átérteni, magukévá tenni és gyakorlatban is megvalósítani a *Supplex Libellus*-ban lefektetett nemzeti autonómia nagy gondolatát.

Akiknek azonban a *Supplex Libellus* evangeliuma és kátéja, politikai és nemzeti programja volt, azok ma indokoltan nem tagadhatnák meg a nemzeti autonómia ebben lefektetett nagy elvének jogosultságát a velük együttélő többi nemzetektől.